Et maritimt aktivitetsområde fra historisk tid ved Roskilde Fjord, Oppe Sundby, Frederikssund

Fig. 1. Foto af udgravningsfelt set fra øst.

Af Veronica Liv Johansen

ROMU
Roskilde
Frederikssund
Lejre

Indledning

Forud for anlæggelsen af nye broforbindelse over Roskilde Fjord lidt syd for Frederikssund, foretog Roskilde Museum i juni til august 2015 en udgravning af et kystnært areal ved Marbækvej 58, Oppe Sundby, Frederikssund Kommune. Udgravningsarealet omfattede ca. 4.000 m^2 som var blevet valgt på baggrund af forundersøgelsen der fandt sted i foråret 2015. Ved forundersøgelsen fremkom flere nedgravninger ned til kysten, blandt andet spor af en grubehuslignende konstruktion samt enkelte koncentrationer af stolpehuller. Størstedelen af genstandene der blev fundet på udgravningen kan dateres til historisk tid omkring renæssancen. Med udgravningen ville man gerne undersøge om der på feltet lå spor efter maritimt aktivitet som f.eks. fiskerleje eller færgeleje. Det kan for eksempel dreje sig om spor efter stejlepladser og fund af fiskeknogler. Den nærliggende gård med stednavnet, Store Færgedal antyder at der kan have ligget et ukendt færgeleje i området.

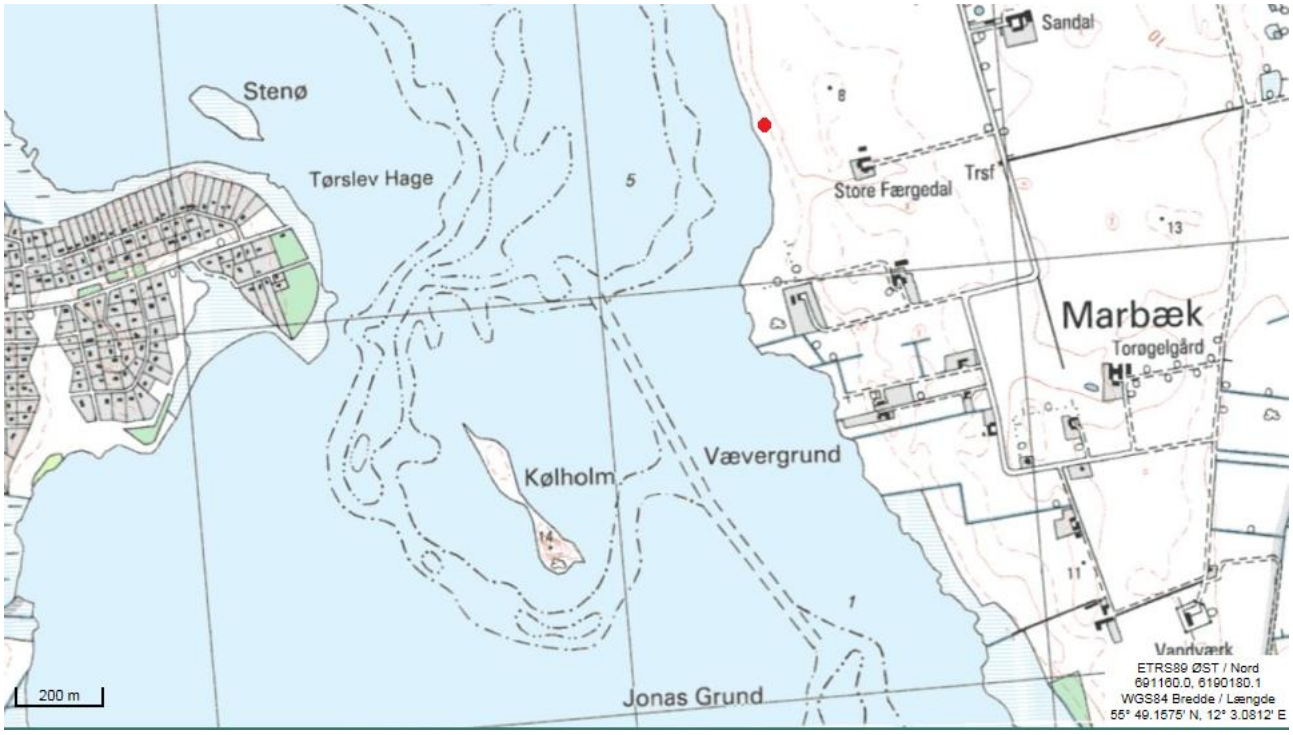

Fig. 2. Topografisk kort 1980-2001. Udgravning er markeret med rød prik (©Kort- og Matrikelstyrelsen).

Landskabet

Terrænet i Oppe Sundby sogn sænker sig i jævne kurver og jorderne er overvejende lerede og skovløst[1]. På det kystnære udgravningsfelt ved Marbæk Strand ser landskabet anderledes ud. Feltet ligger i et morænelandskab, som i dag er meget nedpløjet. Undergrunden på kysten varierede i terrænet. Den gamle fjordbund bestod primært af grågul, gruset sand med mange småsten og enkelte større sten. I det sydvestlige område lå der mange store sten i undergrunden som er blevet tegnet med på fladetegningerne. Ved afrømning af mulden i forundersøgelsen fremkom den gamle strandvold på den østlige del af feltet. Den gik i sydvest-nordøstlig retning og markerede skellet mellem den gamle sandede og stenede fjordbund og den gamle sandede kyststrækning, der skrånede op mod kornmarkene i øst. De fleste af nedgravningerne lå i den fjordbund i et forholdsvis fladt terræn. En del af anlæggene viste sig at være stenspor efter at være blevet snittet.

Fig. 3. Udgravningsfeltet ved Marbæk Strand (Baggrundskort ©Kort- og Matrikelstyrelsen).

Udgravningsfeltet

Ved forundersøgelsen blev der lavet ca. 1,5m brede søgegrøfter med gravemaskine orienteret nordvest-sydøst. I forbindelse med klargøringen af felterne til udgravning, blev der under forundersøgelsen fjernet mellem 30 og 50 cm muldjord. Efter udvidelse af grøfterne blev feltarealet på ca. 4.000 m^2. Udgravningsfeltet havde en beliggenhed på mellem kote 2.0 og 3.0. Som det fremgår af fig. 4. lå de fleste anlæg koncentreret i den nordvestlige del af udgravningsfeltet i den gamle fjordbund, mens de store sten hovedsageligt lå i det sydvestlige område af feltet. Den gamle strandvold er markeret med en lyserød farve, mens grubehuset er skraveret med blå striber.

Fig. 4. Udgravningsfeltet. Grubehuset er markeret med blå, den gamle strandvold er markeret med lyserød streg og de store sten er markeret med grå farve.

Undersøgelsen resultater

Ved forundersøgelsen og udgravningen blev der fundet i alt 134 anlæg i fladen. Alle anlæg blev markeret med en bambuspind og efterfølgende målt med GPS eller tegnet på fladetegning. Efter snit af anlæggene blev der registreret 42 stolpehuller, 26 gruber, et grubehus, et ildsted, to recente anlæg og to dræn. 26 anlæg er blevet slettet efter at være blevet snittet eftersom de viste sig at være stenspor eller del af den sandede fjordbund. 34 anlæg er ikke blevet snittet, hvilke er et stort antal i forhold til de 134 anlæg som blev målt ind i fladen. En del af forklaringen ligger i, at anlæg som lå i koncentrationer og anlæg som tydeligt kunne ses i fladen blev prioriteret højere end andre anlæg. En anden årsag er, at der var flere af anlæggene som skulle genfindes eftersom mange af bambuspindene var blæst væk siden forundersøgelsen. Kraftig vind fra fjorden og den meget sandede og grusede jordbund, gav også svære betingelser for pindene at blive i jorden.

Grubehus

Ved forundersøgelsen blev der fundet og snittet et anlæg med to tagbærende stolpehuller i hhv. øst- og vestenden. Ud fra anlæggets form tolkes det som et grubehus. I grubehuset blev der fundet kridtpibefragment, fod af stjertpotte samt dyreknogler, to fiskeben, en østersskal og enkelte stykker trækul. De to fiskeknogler fremkom ved vandsoldning af jordprøverne og de var de eneste fiskeknogler som blev fundet på udgravningen. Grubehuse er normalt noget man finder fra jernalderen, vikingetid og tidlig middelalder og det bemærkelsesværdige er at der fremkom fund som kridtpibe og stjertpotte som hører renæssancen. Der er formentlig tale om en grubehus lignende konstruktion som er bygget på den kystnære plads i historisk tid med tilknytning til en form for maritim aktivitet.

Fig. 5. Profilbillede af grubehus med de to tagbærende stolpehuller (foto fra ROM 3204 Øst for fjorden, d. 16.03.2015).

Mulig konstruktion?

I det vestlige område af feltet blev der fundet en forholdsvis stor koncentration af stolpehuller med stort set samme størrelse og fyldskifte. I forhold til resten af feltet ligger stolpehullerne i en koncentration som kan afspejle en form for konstruktion og som kan have været tilknyttet maritimt aktivitet. Koncentrationen ligger ikke langt fra grubehuset og området kan have været den centrale del af et eventuelt fisker- eller færgedal.

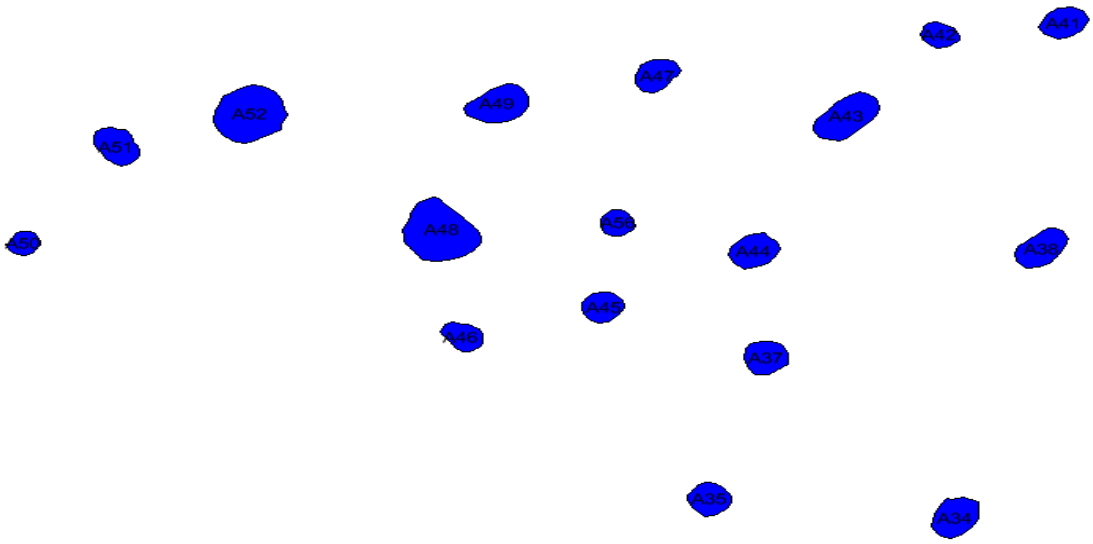

Fig. 6. Koncentration af stolpehuller der muligvis afspejler en konstruktion.

Ildsted

I det nordvestlige hjørne af udgravningsfeltet lå et anlæg med et brunsort, sandet og meget trækulsholdigt lag. I nedgravningen lå også et lag gulbrun leret sand med en flad sten ovenpå laget, som det fremgår af figur. 7.

Dateringen af ildstedet er meget uvist. Det er blevet diskuteret, om der er tale om et moderne bål, idet fyldskiftet ser "friskt" ud men selve nedgravningen og stenenes placering kan også tale for et ældre ildsted. Trækul fra bålet er blevet sendt til C^{14}-datering som måske kan komme nærmer en datering af anlægget.

Fig. 7. Profilsnit af ildstedet.

Grubekompleks og store gruber

I midten af det nordvestlige område af feltet lå en stor "muldplamage" som efter fladerensning og snit, viste sig at være en masse samlede grubelignende nedgravninger. I to af gruberne blev der fundet et par flintafslag. Ellers blev der fundet lidt keramik (yngre rødgods) og trækul i gruberne. Det er uvist at hvad gruberne afspejler og om de hører med til et muligt fiskerleje.

Der blev gravet tre store gruber med maskine med anlægsnumre A104, A106, A11, som alle var fundtomme. A11 er større og dybere nedgravet end de to andre og det store anlæg kan muligvis være fra forhistorisk tid, men det er svært at sige eftersom der ingen fund var.

Fund og datering

Størstedelen af genstandsmaterialet fra udgravningen kan dateres til nyere tid (1661-). Det drejer sig om tegl, yngre rødgods, sølvmønter, kridtpibefragmenter, jernsøm og kobberlegeringer. Derudover er der fundet et mindre antal flintafslag og flækker samt lidt zoologisk materiale.
I fladen, mellem to anlæg, blev der fundet en blå glasperle. Det er svært at sige, om den er fra nyere tid eller om den er fra vikingetid, og da den ikke kan henføres til noget anlæg, er det ikke muligt at sige mere om perlen. Under udgravningen blev der fundet tre sølvmønter i bunkerne med detektor. Mønterne har årstal på sig og kan dateres til henholdsvis år 1626, 1668 og 1887.

Grubehuset er dét anlæg med flest fund. Kridtpibefragmenter og skår af stjertpotte som blev fundet i grubehusets fyldskifte, stemmer dateringsmæssigt overens med udgravningens øvrige fundmateriale.

Konklusion

Den kystnære placering af udgravningsfeltet med flere nedgravninger i den gamle fjordbund samt fund fra historisk tid, gav en forventning om at finde spor efter et gammelt fisker- eller færgeleje tilknyttet fjorden. I løbet af udgravningen stod det hurtigt klart, at der ikke var så mange anlæg som først antaget ved forundersøgelsen. Den stenede og meget grusede fossile strandzone havde givet svære betingelser for bevaring af anlæg og mange af anlæggene viste sig også at være stenspor. Ligeledes kunne jordbundsforholdene også være skyld i oversete anlæg under udgravningen.

Det mest sikre anlæg må siges at være grubehuset med de to tagbærende stolpehuller og dets fundmateriale. I samme område blev der også fundet en koncentration af stolpehuller, som kan afspejle en form for konstruktion. Det er ikke muligt at sige med sikkerhed, om der har ligget et fiskerleje på pladsen. For at kunne sige mere, om der er tale om et fiskerleje, burde der være fundet et større antal af fiskeknogler i anlæggene samt rækker af pælespor i jordbunden, som kunne afspejle stejlepladser. Det er desværre ikke tilfældet på udgravningen. Det kan dog ikke udelukkes at grubehuset og koncentrationen af stolpehuller samt enkelte af de andre anlæg, heriblandt ildstedet, kan afspejle et fiskeri eller anden form for maritimt aktivitet som har eksisteret i en kort periode på pladsen.
Det er også muligt at den lille plads kan have været tilknyttet et større maritimt aktivitetsområde i nærheden, som eksempelvis et færgeleje og at færgelejet kan have ligget tættere på gården.

Perspektivering

På strækningen mellem Frederikssund og Jyllinge indsnævrer Roskilde Fjord sig til et smalt bælte. Ved Marbæk Strand, hvor udgravningen fandt sted, kan man se Tørslev Hage på den anden side af fjorden og afstanden mellem de to kyster er et af de korteste på strækningen. Ved Tørslev Hage ligger en bugt som kan, og nok stadig fungerer, som en naturlig anløbsplads for både. Ruten mellem bugten og Marbæk Strand kan have været et foretrukket sted at sejle for folk op gennem historien. Som det fremgår af fig. 8, ligger gården, Store Færgedal, ved en gammel dal der løber fra kysten og ind mod land. Den topografiske placering af gården stemmer overens med navnet "dal". Ordet "færge" indgår også i navnet og det meget muligt at færgelejet kan have ligget ned til kysten, tæt ved gården. Det betyder at udgravningsfeltet ligger ca. 150 meter nord for det mulige færgeleje, men meget vel kan have haft en tilknytning til færgelejet.

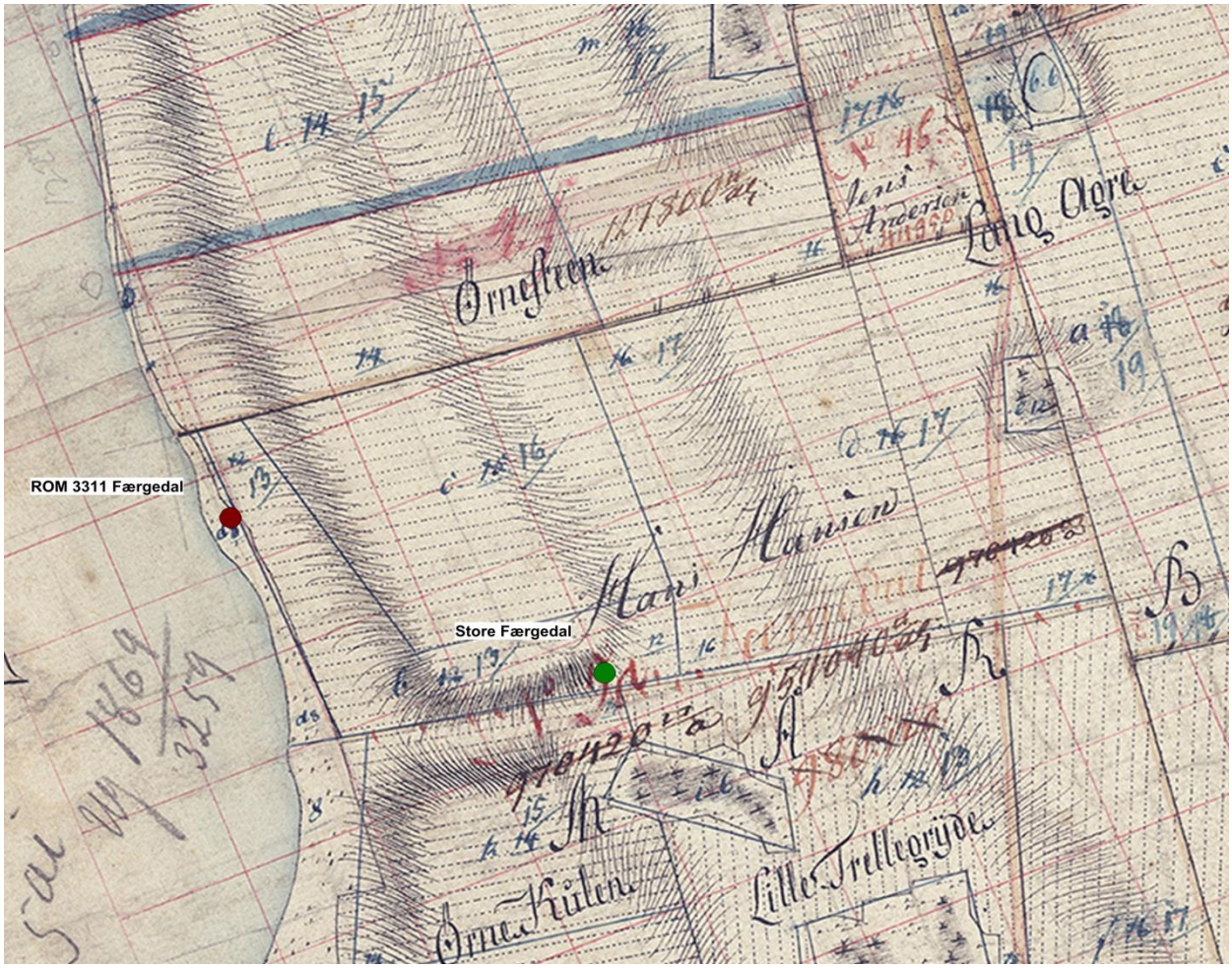

Fig. 8.Original 1 kort anvendt som baggrundskort. Opmålt i 1786. Udgravningen ROM 3311 Færgedal er markeret med rød prik. Gården, Store Færgedal er markeret med grøn prik (©Kort- og Matrikelstyrelsen).

Noter

1. Trap. S. 251

Litteraturliste

Appel, L. & Frandsen, S: Fra sæson- til helårsfiskeri på Sjællands nordkyst.

Trap, J. P. Trap: Danmark III. Frederiksborg Amt. 1953. København.